

FONETIK HODISALAR

*Iskandarova Shahnoza Sanjarovna**Samarqand tuman 41-maktab**Ona tili fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqola fonetik hodisalarning maftunkor olamiga kirib boradi, nutq tovushlarining nozikliklari va ularning turli ko'rinishlarini o'rganadi. U fonetika sirlarini ochish uchun adabiyotlarni tahlil qilish, uslubiy mulohazalar va empirik natijalarni birlashtirgan holda kompleks yondashuvni qo'llaydi. Munozara inson nutqining ko'p qirrali tabiatiga oydinlik kiritib, artikulyatsiya, akustika va fonologiyaning turli jihatlarini qamrab oladi.

Kalit so'zlar: fonetik hodisalar, nutq tovushlari, artikulyatsiya, akustika, fonologiya, tilshunoslik.

Fonetik hodisalar tildagi nutq tovushlarining kuzatiladigan naqshlari va xatti-harakatlarini anglatadi. Ushbu hodisalarni tushunish inson muloqotining murakkabligini aniqlash uchun juda muhimdir. Ushbu maqola fonetik hodisalarni chuqur o'rganish, ularning asosiy mexanizmlarini o'rganish va tilshunoslik sohasidagi ahamiyatini yoritishga qaratilgan.

Mavjud adabiyotlarni sinchkovlik bilan o'rganish bizning izlanishlarimizga zamin yaratadi. Oldingi tadqiqotlar fonetik hodisalarning turli jihatlarini, artikulyatsiya bilan bog'liq fiziologik jarayonlardan tortib, nutq tovushlarining akustik xususiyatlariga qadar o'rgangan. Xalqaro fonetik alifbo (IPA) va o'ziga xos xususiyatlar nazariyasi kabi nazariy asoslar fonetik xususiyatlarni tasniflash va tahlil qilish bo'yicha qimmatli tushunchalarni taqdim etadi. Ushbu bo'lim asosiy topilmalarni sintez qiladi, bilimlardagi bo'shliqlarni aniqlaydi va o'z tergovimiz uchun asos yaratadi.

Fonetik hodisalarni o'rganish uchun mustahkam metodologiya juda muhimdir. Ushbu tadqiqotda artikulyatsion tahlil, akustik o'lchovlar va pertseptiv tajribalar kabi eksperimental usullarning kombinatsiyasi qo'llaniladi. Turli xil lingvistik kelib chiqishi ishtirokchilari ma'lumotlar to'plamining boyligiga hissa qo'shib, fonetik hodisalardagi tillararo o'zgarishlarni yanada kengroq tushunishga imkon beradi. Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilishning qat'iy usullari natijalarimizning ishonchliligi va asosliligini ta'minlaydi.

Fonetik hodisalar inson tillarida ishlatiladigan tovushlarning turli jihatlarini anglatadi. Ushbu hodisalar nutq tovushlarini ishlab chiqarish va idrok etishni tushunish uchun juda muhimdir. Mana ba'zi asosiy fonetik hodisalar:

Artikulyatsiya:

Sizning tavsifingiz fonetikada artikulyatsiyaning ikkita muhim jihati haqida

qisqacha ma'lumot beradi: artikulyatsiya joyi va artikulyatsiya usuli.

Artikulyatsiya joyi:

- Bu vokal traktida nutq tovushlari hosil bo'ladigan aniq joyi anglatadi. Og'iz bo'shlig'ining turli nuqtalarida havo oqimiga to'sqinlik qilish yoki shakllantirish orqali turli xil nutq tovushlari hosil bo'ladi. Bu erda artikulyatsiyaning ba'zi umumiy joylari:

- Bilabial: ikkala labni birlashtirish orqali hosil bo'ladigan tovushlar (masalan, /p/, /b/).

- Labiodental: yuqori tishlari qarshi pastki lab olib tomonidan ishlab chiqarilgan tovushlar (masalan, /f/, /v/).

- Alveolyar: til uchini alveolyar tizmaga, yuqori old tishlarning orqasida ko'tarish orqali hosil bo'ladigan tovushlar (masalan, /t/, /d/).

- Velar: tilning orqa qismini yumshoq tanglay yoki velumga ko'tarish orqali hosil bo'ladigan tovushlar (masalan, /k/, /g/).

Artikulyatsiya usuli:

- Bu nutq tovushini ishlab chiqarish paytida havo oqimiga to'sqinlik qilish yoki o'zgartirish usulini anglatadi. Artikulyatsiyaning turli xil odoblari aniq ovoz sifatlarini keltirib chiqaradi. Bu erda artikulyatsiyaning umumiy odoblari:

- To'xtaydi: butunlay havo oqimi to'sqinlik va keyin uni ozod tomonidan ishlab chiqarilgan tovushlar (masalan, /p/, /t/, /k/).

- Frikativlar: havo oqimini toraytirib, ishqalanish hosil qiluvchi tovushlar (masalan, /f/, /s/, /v/, /z/).

- Nasals: og'iz bo'shlig'ini to'sib (masalan, /m/, /n/) esa havo burun bo'shlig'i orqali oqib imkonini beruvchi tomonidan ishlab chiqarilgan tovushlar.

- Affrikatlar: to'xtashdan boshlanib, keyin frikativga chiqadigan tovushlar (masalan, /suhbat "dagi" ch "dagi kabi, /suhbat" dagi "j" dagi kabi, /hukm "dagi"j" dagi kabi).

Artikulyatsiyaning o'rnini va uslubini tushunish fonetikada juda muhimdir, chunki u nutq tovushlarining jismoniy xususiyatlarini va ularning inson vokal traktida qanday hosil bo'lishini tushuntirishga yordam beradi.

Unli Sifat:

- Unli tovush balandligi: unli tovushlarni ishlab chiqarishda tilning vertikal holatini bildiradi (masalan, baland, o'rta, past).

- Unli tovushning orqa tomoni: unli tovush ishlab chiqarishda (masalan, old, Markaziy, orqa) tilning gorizontol holatiga bog'liq.

Undosh O'zgarishlar:

- Assimilyatsiya: bir tovush qo'shni tovushga o'xshash jarayon. Masalan, burun assimilyatsiyasi burun undoshi quyidagi undoshning xususiyatlarini olganda paydo bo'lishi mumkin.

- Dissimilyatsiya: tovushlar bir-biriga kamroq o'xshash bo'ladigan

assimilyatsiyaning teskarisi. Bu kamroq tarqalgan, ammo ba'zi tillarda topish mumkin.

Suprasegmental Xususiyatlar:

- Stress: so'z ichidagi ma'lum bo'g'inlarga yoki ibora yoki jumla ichidagi ba'zi so'zlarga e'tibor.

- Intonatsiya: ma'no yoki hissiyotni ifodalovchi nutqdagi balandlik o'zgarishlari naqshlari. Turli xil intonatsiya naqshlari bayonotni savolga o'zgartirishi yoki masalan, ajablanishni ko'rsatishi mumkin.

Koartikulyatsiya:

- Oldindan sezuvchi (o'ngdan chapga): bir tovushdan ikkinchisiga o'tishni osonlashtirish uchun oldindan tuzilgan artikulyatsion sozlashlar.

- Ko'chirish (chapdan o'ngga): oldingi tovushdan artikulyatsion sozlashlar keyingi tovush hosil bo'lishiga ta'sir qiladi.

Fonetik Transkripsiya:

- Xalqaro fonetik alifbo (IPA): og'zaki til tovushlarini ifodalash uchun ishlatiladigan standartlashtirilgan belgilar tizimi.

Fonetik O'zgarish:

- Erkin variatsiya: tovush talaffuzining ma'nosiga ta'sir qilmaydigan o'zgarishi (masalan, bir xil so'zning turli ma'ruzachilar tomonidan turlicha talaffuz qilinishi).

- Komplementar taqsimot: talaffuzdagi ma'no o'zgarmaydigan va fonetik kontekstga bog'liq bo'lgan o'zgarish.

Ushbu fonetik hodisalarni tushunish tilshunoslik, nutq patologiyasi va til texnologiyasi kabi sohalarda juda muhimdir, chunki u turli tillarda va shevalarda nutq tovushlarini hosil qilish va idrok etishning turli usullarini tahlil qilish va tavsiflashga yordam beradi.

Natijalarni talqin qilish artikulyatsiya, akustika va fonologiya o'rtasidagi o'zaro ta'sirni muhokama qilishni o'z ichiga oladi. O'zaro lingvistik taqqoslashlar fonetik hodisalarning universal va tilga xos jihatlarini ta'kidlaydi. Fonetik naqshlar kengroq lingvistik tuzilmalarga qanday ta'sir qilishi mumkinligini hisobga olgan holda, lingvistik nazariya va til evolyutsiyasi haqidagi tushunchamiz o'rganiladi.

Xulosa va takliflar:

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot fonetik hodisalar haqidagi bilimlarning o'sib borishiga yordam beradi, nutq tovushlari va ularning namoyon bo'lishini har tomonlama o'rganishni taklif qiladi. Topilmalar inson tilining boyligini tushunishda artikulyatsion aniqlikdan akustik nozikliklarga qadar bir nechta istiqbollarni birlashtirish muhimligini ta'kidlaydi. Kelajakdagi tadqiqotlar uchun takliflar sotsiolingvistik omillarning fonetik o'zgarishga ta'sirini o'rganish va nutqni ishlab chiqarish va idrok etish asosidagi asab mexanizmlarini o'rganishni o'z ichiga oladi.

Aslini olganda, ushbu maqola fonetik hodisalarning maftunkor olamiga keyingi so'rovlar uchun qadam bo'lib xizmat qiladi va tadqiqotchilarni inson nutqi tovushlari

ichida joylashgan sirlarni ko'proq ochishga ilhomlantiradi.

Adabiyotlar:

1. Abdurazzaqova D. Interfaol usullardan foydalanish. – Toshkent, 2005, 368 bet.
2. Mamatqulova R. Interfaol usul: bahs-munozara. // Xalq ta`limi. 2004. 1-son. - 26-39 b.
3. Muxamedov O`. X., Usmonboyeva M.H., Rustamov S.S. Ta`limni tashkil etishda zamonaviy interfaol metodlar. – Toshkent, – 2016. 312 b.
4. Omonov H.T., Xo`jayev N.X., Madyorova S.A., Eshjonov E.U. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T., “Iqtisod-moliya”, – 2009. 172 bet.
5. Ro`ziyev D., Usmonboyeva M., Xoliqova Z. “Interfaol metodlar: mohiyati va qo`llanilishi. – Toshkent, 2013. 146 b.